

УДК 340.12:37.017.4

DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.19-28>

ІНСТИТУЦІЙНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ І ПРАВА У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ Й ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Зварич Роман*

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького, декан факультету суспільних і прикладних наук ЗВО «Університет Короля Данила», (м. Івано-Франківськ, Україна) ORCID: 0000-0002-3296-9591

Стаття присвячена комплексному теоретико-правовому аналізу інституційної ролі держави і права у формуванні правової культури та правового виховання як важливих чинників соціально-правового розвитку сучасного суспільства. У роботі детальним чином обґрунтовується наукове положення про те, що правова культура за своєю сутністю не може зводитися лише до рівня знання законодавства або формальної юридичної обізнаності особи. Вона являє собою складну багатоаспектну систему, яка охоплює фундаментальні правові цінності, правову свідомість, реальну повагу до права, довіру до державних і правових інститутів, а також здатність особи свідомо реалізовувати власні права, виконувати юридичні обов'язки та діяти відповідно до вимог правопорядку. Особливу увагу приділено розумінню правової культури як невід'ємної складової загальної культури суспільства, що має три взаємопов'язані рівні прояву індивідуальний, груповий і суспільний. На рівні особи вона виявляється через правомірну поведінку та ставлення до права; на рівні соціальних груп через спільні правові орієнтири; на суспільному рівні через загальний стан законності, якість законодавства та ефективність правосуддя.

У статті системно розкривається провідна роль держави як головного інституційного суб'єкта формування правової культури та організації правового життя. Наголошується, що держава не лише здійснює нормотворчу функцію, створюючи якісні, стабільні та внутрішньо узгоджені правові норми, а й забезпечує їх практичну реалізацію, організовує належну діяльність органів публічної влади, судів та правоохоронних органів, здійснює виважену правову й інформаційну політику та гарантує реальний захист прав і свобод людини. Водночас підкреслюється, що виховний вплив держави є ефективним лише за умови, коли принципи законності, справедливості, правової визначеності та поваги до людської гідності реально втілюються у повсякденній практиці її діяльності, а не залишаються виключно на рівні декларацій. Окремо досліджено право як нормативну й ціннісну основу правового виховання. Право розглядається не тільки як система загальнообов'язкових правил поведінки, а і як носій аксіологічних цінностей: справедливості, свободи, рівності, відповідальності, гуманізму та правової визначеності, виступаючи важливим засобом обмеження свавілля влади.

Зазначається, що цілісні інституційні механізми формування правової культури охоплюють систему освіти, правопросвітницьку діяльність, судову практику, діяльність органів влади, місцеве самоврядування, інститути громадянського суспільства, медіа, цифрові платформи та розвинену систему безоплатної правової допомоги. Стаття також акцентує увагу на актуальних проблемах формального характеру правового виховання (яке часто зводиться до механічної передачі інформації), поширенні правового нігілізму як реакції на неефективність інституцій, низькій довірі до державних органів через бюрократизм, нестабільності й надмірній складності чинного законодавства, суттєвому розриві між проголошеними правами і реальними можливостями їхнього захисту через тривалість або вартість процедур, а також на недостатній ефективності публічної комунікації держави з громадянами через використання складної й надмірно формалізованої мови.

Ключові слова: держава, право, правова культура, правове виховання, норми права, правове заохочення, правова політика.

© Зварич Р., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Зварич Р. Інституційна роль держави і права у формуванні правової культури й правового виховання: теоретико-правовий вимір. *Art of Justice*. Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2026. Вип. 1 (33). С. 19-28. DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.19-28>

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку правової держави особливої актуальності набуває проблема формування високого рівня правової культури та правового виховання, оскільки саме вони визначають якість взаємодії особи, суспільства і держави. Формальне закріплення прав і свобод людини, проголошення принципів законності та верховенства права саме по собі не гарантує їх реального сприйняття і дотримання, якщо в суспільстві відсутня належна повага до права, довіра до правових інститутів і готовність особи діяти правомірно. У зв'язку з цим виникає потреба у теоретико-правовому осмисленні інституційної ролі держави і права у формуванні правової культури, правосвідомості та правового виховання як необхідних умов стабільного соціально-правового розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У сучасній юридичній науці проблематика правової культури, правового виховання та правосвідомості розглядається як важлива складова розвитку правової держави, громадянського суспільства та правомірної поведінки особи. У наукових працях наголошується, що правова культура охоплює не лише знання законодавства, а й систему правових цінностей, рівень довіри до державних інституцій, ставлення до права та готовність особи діяти відповідально. Водночас недостатньо комплексно дослідженням залишається саме інституційний вплив держави, права, освіти, судової практики, правової допомоги та публічної комунікації на формування правової культури й ефективного правового виховання в сучасних умовах.

Мета статті полягає у теоретико-правовому з'ясуванні інституційної ролі держави і права у формуванні правової культури та правового виховання. Особливу увагу зосереджено на розкритті впливу державних інституцій, правових норм, системи освіти, судової практики, правової допомоги та публічної комунікації на становлення правосвідомості, правових цінностей і моделей правомірної поведінки особи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Правова культура є одним із ключових елементів соціально-правового розвитку суспільства, оскільки відображає не лише рівень знання законодавства, а й глибину засвоєння правових цінностей, характер ставлення до права, ступінь довіри до державних і правових інститутів, а також готовність особи діяти правомірно. У цьому сенсі правова культура не може зводитися до формальної юридичної обізнаності, адже знання норм права саме по собі ще не гарантує їх свідомого дотримання. Її справжній зміст виявляється у поєднанні правових знань, правосвідомості, поваги до прав і свобод інших осіб, уміння реалізовувати власні права та виконувати юридичні обов'язки.

У юридичній доктрині правова культура справедливо визначається як невід'ємний елемент загальної культури суспільства, адже право не існує ізольовано, а формується під впливом моральних цінностей, історичних традицій, соціальних процесів і політичного розвитку. Вона охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів – індивідуальний, груповий і суспільний (Герасіна et al., 2009, с. 311–315). На рівні особи правова культура виявляється через її правомірну поведінку, рівень правосвідомості та ставлення до права; на рівні соціальних груп – через спільні правові орієнтири та моделі взаємодії; а на рівні суспільства – через стан законності, ефективність правосуддя, якість законодавства та

рівень довіри до правових інституцій. Саме тому правову культуру доцільно розглядати не лише як сукупність правових знань чи цінностей, а як своєрідний індикатор зрілості правової системи, демократичності держави та рівня розвитку громадянського суспільства.

Водночас рівень правової культури безпосередньо залежить від інституційного середовища. Якщо законодавство є стабільним, справедливим і зрозумілим, а правозастосування є послідовним і неупередженим, право сприймається громадянами як реальна соціальна цінність. Натомість суперечливість законів, недоступність правосуддя, формалізм державних органів або вибіркове застосування норм права породжують правовий нігілізм, недовіру до закону й байдужість до правових процедур (Яковюк, 2017, с. 484). У цьому контексті слушною є позиція науковців, які наголошують, що правова культура є не лише результатом особистого правового досвіду людини, а й наслідком системного впливу держави, права, освіти, судової практики та інших суспільних інституцій (Waldron, 2011).

Варто зазначити, що правова культура виступає не другорядною характеристикою правового життя, а важливою умовою стабільного розвитку демократичної, соціальної та правової держави. Її формування потребує не лише поширення правових знань, а й утвердження реальної поваги до права, прав людини, принципу законності та справедливості в діяльності самої держави (Таманаха, 2004, р. 107).

Держава посідає особливе місце у формуванні правової культури, оскільки саме вона виступає головним інституційним суб'єктом організації правового життя суспільства. Її роль не обмежується лише прийняттям нормативно-правових актів, адже держава також забезпечує реалізацію права, охорону правопорядку, функціонування судової системи, розвиток правової освіти, здійснення правової політики та гарантування прав і свобод людини (Данильян & Дзьобань, 2009, с. 91). У цьому контексті держава формує не лише зовнішні юридичні правила поведінки, а й ширше інституційне середовище, у межах якого особа набуває досвіду взаємодії з правом.

У теорії права справедливо наголошується, що рівень правової культури суспільства безпосередньо пов'язаний із характером діяльності державних інституцій. Саме через практику функціонування органів влади громадяни формують уявлення про реальну цінність права, справедливість закону та ефективність механізмів його реалізації. Якщо діяльність держави ґрунтується на принципах законності, правової визначеності, справедливості та поваги до людської гідності, право починає сприйматися не як інструмент примусу, а як необхідна умова суспільного порядку та захисту прав людини (Rawls, 1999).

Водночас бюрократизм, непослідовність правозастосування, вибіркове застосування норм чи формальне ставлення до прав людини неминуче підривають авторитет права та сприяють поширенню правового нігілізму. За таких умов громадяни втрачають довіру не лише до окремих державних органів, а й до самої ідеї справедливого правового регулювання (Hart, 2012, р. 263). Саме тому, вважаємо, держава не може формувати повагу до права виключно через декларації або нормативні приписи. Справжній рівень правової культури визначається насамперед здатністю держави власною діяльністю демонструвати послідовність, відкритість, добросовісність і повагу до прав людини.

Інституційну роль держави у формуванні правової культури та забезпеченні ефективного функціонування права доцільно розглядати у кількох взаємопов'язаних напрямках. Передусім це нормотворча функція, через яку держава формує нормативну основу розвитку суспільства та визначає загальні правила правового співіснування. Водночас визначальне значення має не стільки кількість нормативно-правових актів,

скільки їхня якість, внутрішня узгодженість, стабільність і відповідність принципам верховенства права (Яковюк, 2017, с. 425–428). Саме від цього залежить рівень довіри громадян до законодавства та ефективність правового регулювання.

Не менш важливою є організаційна функція держави, яка проявляється у забезпеченні належної діяльності органів публічної влади, судової системи, правоохоронних органів, освітніх та інших інституцій, через які право реалізується у практичній площині та набуває реального соціального змісту (Скакун, 2012). У свою чергу гарантійна функція полягає у створенні ефективних механізмів захисту прав і свобод людини, оскільки саме реальна можливість захисту порушеного права формує переконання у цінності права та справедливості держави.

Окремої уваги заслуговує виховна функція держави, значення якої в сучасних умовах суттєво зростає. Через систему освіти, правове виховання, інформаційну політику, діяльність органів влади та комунікацію з суспільством держава впливає на формування правосвідомості, правових переконань і моделей правомірної поведінки. При цьому така діяльність повинна ґрунтуватися не на примусі чи формальному нав'язуванні норм, а на утвердженні цінностей поваги до права, людської гідності, відповідальності та справедливості (Waldron, 2011, р. 22). Саме за таких умов право починає сприйматися особою не як зовнішній обов'язок, а як внутрішньо усвідомлена соціальна цінність.

Таким чином, держава виступає не лише суб'єктом правотворчості, а й особливим інституційним середовищем, у межах якого формується суспільне ставлення до права, законності та справедливості. Саме від ефективності державного управління, рівня доступності правосуддя, послідовності правозастосування та реального забезпечення прав людини залежить, чи сприйматиметься право як авторитетний механізм захисту свободи й суспільного порядку, чи лише як формальний інструмент владного впливу.

У цьому контексті право у процесі правового виховання доцільно розглядати не тільки як систему загальнообов'язкових норм, встановлених або санкціонованих державою, а як ціннісну основу організації суспільного життя (Козюбра, 2012). Його значення полягає не лише у встановленні юридичних заборон, обов'язків чи санкцій, а й у закріпленні фундаментальних уявлень про справедливість, свободу, рівність, гуманізм, відповідальність та правову визначеність. Саме через право суспільство формує стандарти належної поведінки та визначає межі взаємодії між особою, суспільством і державою.

У теоретико-правовій науці обґрунтовано підкреслюється, що право має не лише регулятивну, а й аксіологічну природу, оскільки воно не просто впорядковує суспільні відносини, а й транслює систему соціально значущих цінностей (Рабінович, 2008, с. 57). Через правові норми особа засвоює межі допустимої та неприпустимої поведінки, вчиться співвідносити власні інтереси з правами інших осіб і вимогами правопорядку, а також усвідомлює юридичне та соціальне значення своїх дій. У цьому аспекті виховна роль права проявляється не стільки через примус чи страх санкцій, скільки через формування переконання, що правомірна поведінка є необхідною умовою суспільної стабільності, взаємної поваги та справедливого співіснування (Dworkin, 1986, р. 176-181).

Особливе значення має те, що право задає стандарти взаємодії особи і держави. Воно визначає не тільки обов'язки громадян, а й межі діяльності самої державної влади. Саме тому право виступає засобом обмеження свавілля, гарантією свободи особи та інструментом забезпечення передбачуваності суспільних відносин (Fuller, 1969). На нашу думку, саме ця властивість права має особливий виховний потенціал, оскільки привчає

особу сприймати соціальний порядок не як результат владного примусу, а як систему взаємних прав, обов'язків, гарантій і відповідальності.

Водночас ефективність правового виховання безпосередньо залежить від якості самого права. Якщо закон є справедливим, зрозумілим, стабільним, узгодженим і реально дієвим, він формує повагу до правового порядку та зміцнює правову культуру. Натомість суперечливе, нестабільне, декларативне або несправедливе законодавство не здатне виконувати належну виховну функцію. Більше того, якщо держава сама не дотримується прийнятих нею правових норм, право втрачає авторитет і починає сприйматися громадянами як формальний інструмент влади, а не як ціннісний регулятор суспільного життя (Raz, 1979, p. 63-69).

Інституційні механізми формування правової культури та правового виховання охоплюють сукупність організованих засобів, через які держава, право й суспільство впливають на правову свідомість, поведінку та ціннісні орієнтації особи. При цьому правова культура формується не лише в межах формальної освіти чи спеціальних правовиховних заходів, а через увесь практичний досвід взаємодії людини з правовими інституціями (Кривицький, 2023). Саме тому її рівень залежить не тільки від того, що особа знає про право, а й від того, як вона щоденно стикається з його дією у сфері публічного управління, правосуддя, правоохоронної діяльності, місцевого самоврядування, правової допомоги та комунікації з державою (Рабінович, 2008, с. 84-90).

Одним із базових механізмів є система освіти, яка забезпечує первинне засвоєння правових знань, формує уявлення про права людини, юридичні обов'язки, відповідальність і значення правомірної поведінки. Однак, на нашу думку, ефективне правове виховання не повинно зводитися до механічного вивчення правових норм. Його зміст має полягати у формуванні здатності особи мислити правовими категоріями, розуміти соціальну цінність права, поважати свободу й гідність інших людей (Герасіна et al., 2009, с. 109-112). У цьому контексті важливого значення набуває правопросвітницька діяльність, спрямована на поширення доступної правової інформації серед різних соціальних груп.

Важливу роль відіграє також діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Саме через адміністративні процедури, надання публічних послуг, розгляд звернень громадян, відкритість і прозорість управлінських рішень особа формує практичне уявлення про державу і право. Якщо такі процедури є зрозумілими, справедливими й доступними, вони сприяють зміцненню довіри до правових інститутів. Натомість бюрократичний формалізм, непрозорість і байдужість посадових осіб здатні нівелювати навіть якісні правові норми (Hart, 2012).

Особливе місце серед інституційних механізмів посідає судова практика. Справедливий, незалежний і доступний суд є не лише засобом захисту порушених прав, а й важливим чинником формування поваги до права. Через судові рішення право набуває конкретного змісту, а людина переконується в його реальній здатності захищати свободу, гідність і законні інтереси. Подібне значення має й діяльність правоохоронних органів, яка повинна ґрунтуватися на законності, пропорційності, повазі до прав людини та недопущенні свавілля (Таманаха, 2004, р. 161-170).

Важливу роль у формуванні правової культури відіграють інститути громадянського суспільства, медіа, цифрові платформи, система безоплатної правової допомоги та публічні комунікації держави. Саме вони розширюють доступ до правової інформації, сприяють правовій активності громадян і посилюють контроль за діяльністю влади (Friedman, 1975).

У сучасних умовах цифрові сервіси та відкриті комунікації стають важливим інструментом підвищення правової обізнаності населення.

Водночас формування правової культури неможливе лише через декларативне проголошення принципів верховенства права чи прав людини. Вирішальне значення має послідовна інституційна практика, за якої особа щоденно переконується у реальності права, справедливості державного управління, доступності правосуддя та ефективності захисту своїх прав (Raz, 1979).

Однією з основних проблем є формальний характер правового виховання. У багатьох випадках воно зводиться до інформування про норми законодавства або проведення окремих правопросвітницьких заходів, які не завжди впливають на формування глибоких правових переконань (Кривицький, 2023, с. 29-31). Науковці обґрунтовано зазначають, що правове виховання має бути спрямоване не лише на передання знань, а й на формування ціннісного ставлення до права, усвідомлення його соціального призначення та внутрішньої готовності особи діяти правомірно.

Тому, проблема полягає не у відсутності правової інформації як такої, а в недостатній здатності інституцій перетворювати цю інформацію на стійкі правові установки.

Важливою перешкодою залишається недостатній рівень правової обізнаності громадян, що ускладнює реалізацію суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків і використання механізмів правового захисту. Водночас низька правова обізнаність часто поєднується з надмірною складністю правового регулювання, нестабільністю законодавства та складністю адміністративних процедур. За таких умов право сприймається не як зрозумілий засіб упорядкування суспільних відносин, а як заплутана система вимог, доступна переважно фахівцям (Скакун, 2012, с. 154). Це знижує рівень довіри до права і послаблює його виховний потенціал.

Окремої уваги потребує проблема низької довіри до державних інституцій. Якщо громадянин стикається з формалізмом, бюрократичною байдужістю, непрозорістю рішень або вибіркоvim застосуванням закону, у нього формується не повага до права, а переконання в його умовності та залежності від адміністративної практики (Dworkin, 1986). Саме з цим пов'язане поширення правового нігілізму, який проявляється у недовірі до закону, байдужості до правових процедур, толеруванні неправомірної поведінки або прагненні вирішувати правові питання поза офіційними механізмами. Правовий нігілізм, на нашу думку, не можна пояснювати лише браком освіти; часто він є реакцією на неефективність або несправедливість самих інституцій.

Також суттєвою проблемою є також розрив між проголошеними правами і реальною можливістю їх захисту. Якщо право формально закріплене, але його реалізація ускладнена високою вартістю правової допомоги, тривалістю судових процедур, складністю доказування або нерівністю доступу до правосуддя, воно втрачає значення реальної соціальної цінності. У такій ситуації особа може знати про наявність у неї певного права, але не мати фактичної можливості його ефективно реалізувати чи захистити. Це особливо негативно впливає на правову культуру, оскільки породжує відчуття безсилля перед правовою системою (Friedman, 1975).

Не менш важливою є недостатня ефективність комунікації держави з громадянами. Правова інформація часто подається складною, надмірно формалізованою або недоступною мовою, що унеможливорює її належне сприйняття широкими верствами населення (Данильян & Дзьобань, 2009, с. 91). У сучасних умовах держава повинна не лише приймати правові рішення, а й пояснювати їх зміст, мету, наслідки та практичний порядок

реалізації. Без зрозумілої публічної комунікації навіть якісне законодавство може залишатися соціально неефективним.

Проблеми інституційного впливу держави на правову культуру в сучасних умовах мають комплексний характер і значною мірою пов'язані з тим, що формальне проголошення правових цінностей не завжди супроводжується їх належною практичною реалізацією. Правова культура не може бути сформована лише через декларації про верховенство права, законність чи пріоритет прав людини. Вона потребує сталої, послідовної та довготривалої інституційної практики, у межах якої громадянин щоденно переконується в реальності права, справедливості державного управління, доступності правосуддя та ефективності механізмів захисту власних прав (Скакун, 2012).

Однією з основних проблем є формальний характер правового виховання. У багатьох випадках воно зводиться до інформування про норми законодавства або проведення окремих правопросвітницьких заходів, які не завжди впливають на формування глибоких правових переконань. Науковці обґрунтовано зазначають, що правове виховання має бути спрямоване не лише на передання знань, а й на формування ціннісного ставлення до права, усвідомлення його соціального призначення та внутрішньої готовності особи діяти правомірно. Тому, проблема полягає не у відсутності правової інформації як такої, а в недостатній здатності інституцій перетворювати цю інформацію на стійкі правові установки (Яковюк, 2017, с. 484).

Важливою перешкодою також залишається недостатній рівень правової обізнаності громадян, що ускладнює реалізацію суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків і використання механізмів правового захисту (Hart, 2012, р. 97-101). Водночас низька правова обізнаність часто поєднується з надмірною складністю правового регулювання, нестабільністю законодавства та складністю адміністративних процедур. За таких умов право сприймається не як зрозумілий засіб упорядкування суспільних відносин, а як запутана система вимог, доступна переважно фахівцям. Це знижує рівень довіри до права і послаблює його виховний потенціал (Кривицький, 2023, с. 29).

Окремої уваги потребує проблема низької довіри до державних інституцій. Якщо громадянин стикається з формалізмом, бюрократичною байдужістю, непрозорістю рішень або вибіркоким застосуванням закону, у нього формується не повага до права, а переконання в його умовності та залежності від адміністративної практики (Герасіна et al., 2009). Саме з цим пов'язане поширення правового нігілізму, який проявляється у недовірі до закону, байдужості до правових процедур, толеруванні неправомірної поведінки або прагненні вирішувати правові питання поза офіційними механізмами. Правовий нігілізм, на нашу думку, не можна пояснювати лише браком освіти; часто він є реакцією на неефективність або несправедливість самих інституцій.

Серйозною проблемою залишається й невідповідність між формальним закріпленням прав та реальними можливостями їх здійснення і захисту. Коли реалізація права ускладнюється високою вартістю правової допомоги, тривалими судовими процедурами, складністю доказування чи обмеженням доступом до правосуддя, право втрачає свою практичну цінність для людини. У таких умовах особа, навіть усвідомлюючи наявність у неї певних прав, нерідко не має реальної можливості ефективно ними скористатися або захистити їх у разі порушення. Це негативно впливає на рівень правової культури та формує недовіру до правової системи (Rawls, 1999).

Не менш важливою проблемою є недостатній рівень комунікації між державою та суспільством. Правова інформація часто подається надмірно формалізовано, складною юридичною мовою або у спосіб, що є малодоступним для широкого кола громадян

(Waldron, 2011, p. 12). За сучасних умов держава повинна не лише ухвалювати нормативні рішення, а й забезпечувати зрозуміле пояснення їх змісту, цілей та механізмів реалізації. Без належної публічної комунікації навіть якісне законодавство може залишатися малоефективним у соціальному вимірі. Тому, правова культура відображає не лише рівень знання законодавства, а й стан правової свідомості, довіри до правових інститутів, готовності особи реалізовувати свої права та сумлінно виконувати юридичні обов'язки. Вона виступає важливим показником рівня розвитку громадянського суспільства та ефективності функціонування правової держави (Fuller, 1969).

Визначальна роль у формуванні правової культури належить державі, яка через нормотворчу, організаційну, гарантійну та виховну діяльність створює умови для правового розвитку суспільства. Водночас повага до права формується не декларативними заявами про верховенство права чи законність, а реальною практикою їх втілення у законодавстві, діяльності судів, органів публічної влади та механізмах захисту прав людини.

Висновки

Отже, правова культура є важливим показником рівня соціально-правового розвитку суспільства, зрілості громадянської свідомості та реального стану правової державності. Вона не обмежується знанням законодавства, а охоплює систему правових цінностей, переконань, моделей правомірної поведінки, довіри до правових інститутів і здатності особи свідомо реалізовувати свої права та виконувати юридичні обов'язки. У цьому контексті держава відіграє провідну інституційну роль, оскільки саме через нормотворчу, організаційну, гарантійну, виховну та інтеграційну функції вона створює умови для формування правосвідомості, поваги до права, правової активності та відповідального ставлення особи до власної поведінки.

Водночас право виступає не лише засобом нормативного регулювання суспільних відносин, а й носієм соціально значущих цінностей: справедливості, свободи, рівності, гуманізму, відповідальності та правової визначеності. Ефективне формування правової культури можливе лише за умови узгодженої дії держави, права, освіти, судової практики, органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства, системи правової допомоги та публічної комунікації. Саме тому правове виховання має бути не формальним інформуванням про норми законодавства, а системним процесом перетворення правових знань і принципів у внутрішні переконання, правомірну поведінку та стійку повагу до права як необхідної умови справедливого суспільного порядку.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у поглибленому дослідженні інституційних механізмів формування правової культури та правового виховання в умовах трансформації сучасної держави, цифровізації публічного управління та зростання значення прав людини. Особливої уваги потребує аналіз впливу судової практики, правової освіти, безоплатної правової допомоги, діяльності органів публічної влади та цифрових комунікацій держави на формування довіри громадян до права і правових інститутів.

Окремим напрямом подальших досліджень може стати вивчення причин правового нігілізму, формального характеру правового виховання та розриву між проголошеними правами і реальною можливістю їх захисту. Перспективним також є розроблення теоретико-правових підходів до підвищення ефективності правового виховання як

системного інструменту формування правосвідомості, правової активності та стійкої поваги до права в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-те вид., доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Правова культура і правосвідомість в умовах демократичної трансформації суспільства : монографія. Харків : Право, 2009. 240 с.
4. Герасіна Л. М. та ін. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія. Харків : Право, 2009. 352 с.
5. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.
6. Кривицький Ю. В. Вплив правової культури на ефективність правового регулювання в умовах трансформації суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 27–32. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.03>
7. Яковюк І. В. Правова культура. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 3 : *Загальна теорія права*. С. 483–486.
8. Tamanaha B. Z. *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 180 p.
9. Fuller L. L. *The Morality of Law*. Revised ed. New Haven : Yale University Press, 1969. 262 p.
10. Hart H. L. A. *The Concept of Law*. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 333 p.
11. Dworkin R. *Law's Empire*. Cambridge : Harvard University Press, 1986. 470 p.
12. Rawls J. *A Theory of Justice*. Revised ed. Cambridge : Harvard University Press, 1999. 560 p.
13. Raz J. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. Oxford : Oxford University Press, 1979. 292 p.
14. Waldron J. The Rule of Law and the Importance of Procedure. *Nomos*. 2011. Vol. 50. P. 3–31.
15. Friedman L. M. *The Legal System: A Social Science Perspective*. New York : Russell Sage Foundation, 1975. 338 p.

References

1. Rabinovych, P. M. (2008). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the general theory of law and state]: navch. posib. (10-te vyd., dopovn.). Lviv: Krai. [in Ukrainian].
2. Skakun, O. F. (2012). *Teoriia prava i derzhavy* [Theory of law and state]: pidruchnyk. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].
3. Danylian, O. H., & Dzoban, O. P. (2009). *Pravova kultura i pravosvidomist v umovakh demokratychnoi transformatsii suspilstva* [Legal culture and legal consciousness in the conditions of democratic transformation of society]: monohrafiia. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
4. Herasina, L. M., et al. (2009). *Pravosvidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini* [Legal consciousness and legal culture as basic factors of the state-building process in Ukraine]: monohrafiia. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
5. Koziubra, M. I. (2012). Verkhovenstvo prava i Ukraina [The rule of law and Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 1–2, 30–63. [in Ukrainian].
6. Kryvytskyi, Yu. V. (2023). Vplyv pravovoi kultury na efektyvnist pravovoho rehuliuвання v umovakh transformatsii suspilstva [The influence of legal culture on the effectiveness of legal regulation in the conditions of society transformation]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 27–32. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.03> [in Ukrainian].
7. Yakoviuk, I. V. (2017). Pravova kultura [Legal culture]. In *Velyka ukraïnska yurydychna entsyklopediia* [Great Ukrainian legal encyclopedia]: u 20 t. (Vol. 3: Zahalna teoriia prava, pp. 483–486). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
8. Tamanaha, B. Z. (2004). *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
9. Fuller, L. L. (1969). *The Morality of Law* (Revised ed.). New Haven: Yale University Press. 262 p. [in English].
10. Hart, H. L. A. (2012). *The Concept of Law* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press. [in English].
11. Dworkin, R. (1986). *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press. [in English].
12. Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice* (Revised ed.). Cambridge: Harvard University Press. [in English].

13. Raz, J. (1979). *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
14. Waldron, J. (2011). The Rule of Law and the Importance of Procedure. *Nomos*, 50, 3–31. [in English].
15. Friedman, L. M. (1975). *The Legal System: A Social Science Perspective*. New York: Russell Sage Foundation. [in English].

INSTITUTIONAL ROLE OF THE STATE AND LAW IN THE FORMATION OF LEGAL CULTURE AND LEGAL EDUCATION: THEORETICAL-LEGAL DIMENSION

Zvarych Roman*

**Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law named after Academician of the Ukrainian Academy of Sciences Fr. Ivan Lutskyi, Dean of the Faculty of Social and Applied Sciences, King Danylo University, (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of the institutional role of the state and law in the formation of legal culture and legal education as critical factors in the socio-legal development of modern society. The paper thoroughly substantiates the scientific position that legal culture, by its very nature, cannot be reduced merely to the level of knowledge of legislation or the formal legal awareness of an individual. It constitutes a complex, multifaceted system that encompasses fundamental legal values, legal consciousness, genuine respect for the law, trust in state and legal institutions, as well as the ability of a person to consciously exercise their own rights, fulfill legal obligations, and act in strict accordance with the requirements of law and order. Particular attention is paid to understanding legal culture as an integral component of the general culture of society, which manifests itself across three interconnected levels: individual, group, and societal. At the individual level, it is revealed through lawful behavior and attitudes toward the law; at the level of social groups, through shared legal guidelines; and at the societal level, through the general state of legality, the quality of legislation, and the effectiveness of justice.

The article systematically reveals the leading role of the state as the primary institutional subject in shaping legal culture and organizing legal life. It is emphasized that the state not only performs a law-making function by creating high-quality, stable, and internally consistent legal norms but also ensures their practical implementation. It organizes the proper functioning of public authorities, courts, and law enforcement agencies, implements balanced legal and informational policies, and guarantees the real protection of human rights and freedoms. At the same time, it is highlighted that the educational influence of the state is effective only provided that the principles of legality, justice, legal certainty, and respect for human dignity are actually embodied in the daily practice of its activities, rather than remaining exclusively at the level of theoretical declarations. Law is separately studied as a normative and value-based foundation of legal education. Law is considered not only as a system of universally binding rules of behavior but also as a carrier of axiological values: justice, freedom, equality, responsibility, humanism, and legal certainty, serving as a vital means of limiting the arbitrary power of authorities.

It is noted that the holistic institutional mechanisms for the formation of legal culture encompass the education system, legal educational activities, judicial practice, the activities of government bodies, local self-government, civil society institutions, mass media, digital platforms, and a well-developed system of free legal aid. The article also focuses on the pressing problems of the formal nature of legal education (which often boils down to the mechanical transmission of information), the spread of legal nihilism as a reaction to institutional inefficiency, low trust in government bodies due to bureaucracy, the instability and excessive complexity of current legislation, the significant gap between proclaimed rights and the real possibilities for their protection due to the duration or cost of procedures, and the insufficient effectiveness of public communication between the state and citizens due to the use of complex and excessively formalized language.

Key words: state, law, legal culture, legal education, legal norms, legal encouragement, legal policy.

Дата першого надходження статті до видання: 18.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.06.2026

Дата публікації: 29.06.2026